

ХМЕЛЯРСТВО НА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921–1939 рр.)

У статті проаналізовано відновлення хмелярства та його розвиток як сегмента економіки на Західній Волині в міжвоєнну добу. Простежено динаміку закладання плантацій хмелю та проведено порівняльний аналіз площ продуктивних волинських хмільників у світових межах і Польській державі. Досліджено кількісні показники вирощування хмелю у повітах Волинського воєводства.

Висвітлено створення і діяльність у ринкових умовах хмелярських організацій: Волинського хмелярського товариства, Хмелярського банку та Хмелярської спілки. З'ясовано цінову політику та ринки збуту продукції волинських хмелярів.

Ключові слова: Польща, Західна Волинь, Волинське хмелярське товариство, Волинське рільниче товариство, Хмелярський банк, Хмелярська спілка, хміль.

The article is analyzed the hop and their development as a segment of economy on West Volyn in the perion between the wars. The increasing of hopped plantation was observed. The comparative analysis researched productive fields of Volyn hop in the world scope and in Poland. Quantitative indication of growing the hop in Volyn Province was examined.

The creation and activity of Volyn hopped association, Hopped bank and Hopped union was reviewed in the market conditions. Price politics and marketing of Volyn hopped products was clarified.

Keywords: Poland, West Volyn, Volyn hopped association, Hopped bank, Hopped union, hop.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для ефективного розвитку галузі харчової промисловості – пивоваріння – потрібна якісна сировинна база. На сучасному етапі потреби пивоварної галузі України в хмелі забезпечуються українською продукцією лише частково, оскільки площі вітчизняних хмільників значно скоротилися. Існування виробничих потужностей пивоварних підприємств на Волині нині та зростання популярності регіональних марок пива свідчать про те, що для технологічного процесу використовується імпортований хміль.

Проте історичний досвід підказує, що в міжвоєнний період на території Західної Волині функціонували пивоварні підприємства, які були забезпечені волинським хмелем. Частину цієї сільськогосподарської продукції виробники експортували до різних країн світу. Вивчення розвитку сировинної бази хмелярства та традицій пивоварної галузі у міжвоєнний період допоможе екстраполувати умови й чинники її ефективного функціонування в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Питання щодо закладання хмелярських традицій на території Волині було предметом наукових студій науковців та краєзнавців. Історія зародження хмелярської галузі висвітлена у працях В. Надольської, М. Бармака, Г. Бухала, М. Костиці, Ж. Ковби. Проте вони здебільшого акцентують увагу на розвитку хмелярства в чеських колоніях до початку Першої світової війни. Наразі комплексних праць з історії розвитку хмелярства у Волинському воєводстві немає. Наше дослідження базується переважно на вивченні та аналізі статистичних довідників і періодичних джерел, які інформували про стан хмелярської галузі та поточні події.

Мета статті – проаналізувати відновлення хмелярства на Західній Волині в умовах Другої Речі Посполитої та обґрунтувати створення і діяльність хмелярських організацій на цій території.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Після закінчення Першої світової війни Західна Волинь за умовами Ризького мирного договору 1921 р. увійшла до складу відродженої Польської держави. Ця західноукраїнська територія ще з часів Російської імперії мала статус аграрного, економічно відсталого регіону. На початку 20-х років ХХ ст. провідними галузями економіки були сільське та лісове господарство, харчова промисловість, ремесла і торгівля. Однак визначальною економічною сферою все ж таки залишалося сільське господарство.

У довоєнний період однією з перспективних і прибуткових галузей сільського господарства було хмелярство, яке бере свій початок на волинських землях із другої половини ХІХ ст. Динаміку розвитку цієї галузі з останньої чверті ХІХ ст. у розвинених країнах світу в порівнянні з Волиніною можна простежити за характеристикою площ хмільників, які подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Розмір плантацій хмелю у довоєнний період, га

Країна	Рік			
	1875	1877	1900	1913
Німеччина	37 910	46 639	37 000	25 000
Австрія	8 500	14 606	19 000	21 000
США	16 288	20 000	18 000	18 000
Англія	25 606	25 759	20 000	13 000
Франція	4 000	3 604	2 700	2 700
Росія	2 200	3 300	5 500	10 000
Волинь	50	1000	2 200	5 600

Таблицю складено на основі: *Zarys stosunkow rolniczo-ekonomicznych na Wołynia // Zycie Wołynia. – 1924. – 24 sierpnia. – S. 14.*

Наведені цифрові показники засвідчують збільшення площі сільськогосподарських угідь для вирощування нової агрокультури на волинських землях. І якщо у країнах світу спостерігалася тенденція до сталих показників або зменшення плантацій, то в Росії виробники збільшують площі хмелю.

Волинська губернія стала центром хмелярства Російської імперії, а урожай хмелю 1913 р. становив близько 200 тис. пудів на суму 5 млн руб. [16, s. 14]. Волинський хміль став відомим у всіх європейських країнах. Очевидно, що відродження такої прибуткової сільськогосподарської галузі виробництва, як хмелярство, не залишилася поза увагою підприємців.

Ведення активних бойових дій на території краю завдало значної шкоди як хмелярським плантаціям, так і хмелярству загалом. Суттєве знищення плантацій мало місце в Дубенському повіті, де територія хмільників зменшилась на 60 %, Луцькому – на 80 %, Кременецькому та Острозькому – близько 50 %, Рівненському – на 20 %. Найбільше постраждав Острозький повіт, де було знищено майже всі великі плантації хмелю. Єдина якісна плантація хмелю залишилася у Білій Криничі Кременецького повіту, яка належала рільничій школі. Наслідком таких подій стало зменшення кількості виробленої хмелярської продукції на Волині до рівня 25 % довоєнного обсягу.

Відродити цю прибуткову галузь господарства намагалося Волинське рільниче товариство, засноване в Луцьку 1923 р. Першочерговим етапом стала організація хмелярських ярмарків, на яких закордонні і вітчизняні покупці мали можливість без участі посередників купити хміль у плантаторів. 21 серпня 1924 р. було організовано ярмарку в Дубні, на якій засновано Товариство хмелярської справи. Основною метою товариство вважало передусім залучення нових покупців, які до цього не вели своїх справ на Волині, та налагодження контактів між плантаторами і покупцями. Для участі в торгах кожен хмеляр мав надіслати зразки свого хмелю до рільничого товариства для визначення його якості, а також повідомити про кількість хмелю, яку він планує продати. Отож, як показали дослідження, торги хмелем у Дубні стали першими післявоєнними торгами на території Західної Волині.

Перша польська виставка-ярмарок хмелю відбулася 15 листопада 1924 р. у Варшаві. Всім волинським плантаторам, які мали намір представити свій товар на цих торгах, потрібно було надіслати зразки хмелю до Волинського рільничого товариства для визначення його якості та повідомити про кількість хмелю, яку плантатор може відправити до Варшави. Оформити кредит для перевезення та всю необхідну документацію можна було в рівненському відділенні Господарського банку [9, s. 9]. Крім цього, за ініціативою Волинського рільничого товариства волинський хміль було відіслано на торги до Львова, які на той час були досить популярні серед іноземних покупців хмелю. На торгах волинський хміль демонстрували у спеціальних коробках під склом, щоб кожен охочий міг побачити, які саме шишки хмелю вирощують на Волині, та ознайомитися із наданою інформацією про стан волинських хмільників [14, s.7].

Отож створене в 1923 р. Волинське рільниче товариство було основною рушійною силою у процесі відновлення галузі хмелярства на Волині. Водночас товариство виступало ініціатором об'єднання хмелярів в організації для забезпечення справи відродження хмелярської галузі.

Проведення ярмарку в Дубні підтвердило перспективність відновлення цієї галузі та потребу у створенні спілки, яка представлятиме інтереси хмелярів і на державному, і на закордонному рівнях. З огляду на це, 1925 р. в Дубні 167 плантаторів ініціювали створення Волинського хмелярського товариства, основна мета якого полягала в боротьбі зі спекуляцією на хмелевому ринку та розробленні плану дій для раціонального й ефективного використання плантацій хмелю. Для цього обрали правління, до складу якого увійшли Станіслав Рудроф (Броди), Фелікс Гасіоровський (Дубно), Олександр Дровановський (Перекалі), Стефан Лукомський (Дубно), Володимир Шульц (Страклів-Чеський), Йозеф Ржика (Мироґоша) та Адам Розбіцький (Бортничі). Товариство розробило спільну програму дій і поділило територію хмільників Волині на три зони за адміністративно-територіальним устроєм, а саме: 1) Дубенський та Кременецький повіти; 2) Здолбунівський, Рівненський, Костопільський повіти; 3) Володимирський, Луцький, Ковельський, Горохівський та Любомльський повіти. Значну увагу товариство приділяло оздоровленню плантацій, боротьбі зі шкідниками та диким хмелем. Дослідницькі станції здійснювали селекцію нових сортів хмелю [15, с. 5].

Щоб забезпечити фінансову підтримку власників плантацій, 25 вересня 1926 р. Волинське хмелярське товариство провело з'їзд плантаторів для організації Хмелярського банку. У зборах узяли участь дубенський староста Плахта, начальник відділу хліборобства та ветеринарії із Луцька Жураковський і директор Волинського рільничого товариства Йокіш. Учасники затвердили статут, дирекцію та наглядову раду банку. На з'їзді ухвалили рішення щодо функціонування фінансової установи. Щоб стати членом банку, потрібно було сплатити організаційний внесок у розмірі 100 злотих. Кожен член банку мав змогу взяти позику, максимальний розмір якої міг бути у п'ятеро більшим від суми внеску. Максимальна позика могла становити не більше 5 тис. злотих [1, с. 5].

Післявоєнний світовий хмелярський ринок потребував збільшення виробництва виключно якісного хмелю. Лідерами у цій справі були такі країни, як Німеччина, Чехословаччина, Польща та Югославія. Проте динамічне збільшення хмелярських плантацій у світі призвело до надлишку хмелю на світовому ринку. Внаслідок цього з 1928 р. мало місце активне зменшення площ хмільників, яке склало 18 % світової площі (табл. 2).

Таблиця 2

Світова площа та валовий збір хмелю

Показник	Рік				
	перед війною	1927	1928	1929	1930
Площа, тис. га	101,0	78,6	79,0	77,6	61,4
Валовий збір, тис. т	185,0	144,3	135,3	161,4	110,0

Таблицю складено на основі: *Наше хмільництво на дорозі до ліпшого // Волинський господар. – 1930. – 15 січ. – С. 8.*

Найбільш гостро криза позначилася на Польщі, адже збільшення плантацій хмелю в країні відбувалося саме у період світового надлишку цього продукту. У кризовому стані опинилися передусім малоземельні господарства (весь бюджет було витрачено на розведення та закладання нових плантацій хмелю). Скорочення площ хмелевих господарств у Польщі сягнуло 30 % їх загальної кількості (табл. 3).

Таблиця 3

Площа та валовий збір хмелю у Польщі

Показник	Рік				
	перед війною	1927	1928	1929	1930
Площа, тис. га	8,2	3,2	4,3	3,8	2,7
Валовий збір, тис. т	12,2	5,0	5,3	0,5	3,0

Таблицю складено на основі: *Наше хмільництво на дорозі до ліпшого // Волинський господар. – 1930. – 15 січ. – С. 8.*

Погіршення ситуації зумовило і коливання світових цін на хміль, що прямо впливало на розвиток цієї галузі в Польщі. Тому ціни на хміль у 1930 р. були досить низькими, а це призвело до того, що деякі плантатори взагалі відмовилися збирати урожай. Інші ж господарства збирали виключно якісні шишки хмелю та змушені були витратити додаткові кошти на покращення його обробки. Саме через несприятливу ситуацію на ринку понад 20 % урожаю хмелю залишилося незібраними [6, с. 9].

Поступове зменшення світової площі плантацій сприяло виходу з кризи хмелярського ринку. Збір хмелю на Волині у 1934 р. тривав від 13 серпня до 10 вересня. Зібраний хміль був хорошого гатунку. Загальна кількість зібраного врожаю становила 23–25 тис. ц. У перші дні збору попит був лише на хміль вищого гатунку, проте з потребою хмелю на англійському ринку ціни дещо збільшилися і на хміль середнього гатунку, що відповідно забезпечило плантаторам непогані прибутки. Ціни на хміль були такими: 1 ц відбірного хмелю коштував у межах 220–230 злотих, хміль хорошого гатунку – 180–200, середнього – 100–160, гірший гатунку (дрібний хміль) коштував 90–100 злотих.

Головними тогочасними конкурентами волинських хмелярів були хмелеві ринки в Зааці (Чехословаччина) та в Нюрберзі (Німеччина). На свій відбірний хміль вони подавали такі ціни: Заац – 300–420 зл/ц, Нюрберг – 420–630 зл/ц. Слід зазначити, що ціни на хміль були значно вищі від волинських, проте за якістю хміль майже не відрізнявся. Здебільшого весь проданий хміль із Волині за 1934 р. експортували до США, Англії, Франції, Бельгії та скандинавських країн. До 16 лютого 1935 р. з урожаю 1934 р. було продано 14 тис. ц на суму приблизно 4 млн зл. [7, с. 10].

Територія Волині стала основним регіоном розвитку хмелярства в міжвоєнній Польщі. Найбільш поширеною культурою хмелю була в таких повітах воєводства, як Рівненський, Здолбунівський, Дубенський та південна частина Луцького. В інших повітах (Ковельський та Любомльський) площі плантацій були мінімальними, а в Сарненському повіті хміль узагалі не вирощували [8, с.13] (табл. 4).

Таблиця 4

Чисельність хмільників повітах Волині в 1934 р.

Повіт	Площа, га	Частка у загальній площі, %
Дубенський	631	42,1
Горохівський	41	2,7
Костопільський	29	1,9
Ковельський	9	0,6
Кременецький	24	1,6
Любомльський	2	0,1
Луцький	81	5,4
Рівненський	377	25,2
Сарненський	-	-
Володимирецький	40	2,7
Здолбунівський	265	17,7
Усього	1499	100,0

Таблицю складено на основі: Chmiel // *Komunikat gospodarczy Wolynskiej Izby Rolniczej. – 1936. – 27 marca. – S. 13.*

Із поданої таблиці можна зробити висновок, що головним районом хмелярства стала Дубенщина, а його повітовий центр – Дубно – був головним осередком торгово-промислової діяльності хмелярів. Саме в цьому місті в 1935 р. відкривається велика

хмелярня, на облаштування якої було витрачено 100 тис. злотих. Фабрика мала чотири сірковні для хмелю, два преси для пакування і продажу хмелю за кордон, чотири преси для продажу хмелю виключно в Європу. На підприємстві мала працювати 1 тис. працівників у дві зміни. Фабрика в Дубні стала однією з найбільших фабрик подібного профілю у Другій Речі Посполитій [2, с. 7].

Основними організаціями, які активно працювали в галузі хмелярства, були Волинська рільнича палата, Волинське хмелярське товариство та Хмелярський банк. Останній успішно функціонував на теренах Волині, постійно покращуючи економічні показники. Якщо в 1927 р. у його складі налічувалося 462 члени, то в 1930 р. – 920. Завдяки цьому банку волинський хміль як готову продукцію за високими цінами вдало продавали до Бельгії, Голландії, Чехословаччини. Для цілковитої незалежності банк придбав у Дубно власну сірковню та став ініціатором створення спеціалізованого кооперативу «Волинський хміль» (м. Дубно, вул. Матчинського). Керівниками цих установ стали Куперян Ковалевський, Володимир Шульц, Владислав Подольський. До наглядової ради входили Олександр Ледуховський, Юзеф Горох, Тадеуш Чацький, Порфір Кучер, Владислав Сьонжко, Юзеф Богуш, Олександр Сумовський, Антон Павлович. Кооператив, прийнявши від банку сірковню, проводив закупівлю, сортування, сіркування та продаж хмелю за кордон. Високоякісний волинський хміль користувався підвищеним попитом на міжнародному ринку, а комерсанти часто скуповували його за безцінь, отримуючи відтак високі прибутки. З огляду на це, головною метою Хмелярського банку та кооперативу «Волинський хміль» стала боротьба зі спекуляціями на ринку хмелю, а заклики до співпраці з кооперативом постійно розміщувалися на шпальтах місцевих газет [3, с. 8].

Одну з головних позицій у хмелярстві відіграла Волинська рільнича палата, яка активно взаємодіяла з Волинським хмелярським товариством. У Рільничій палаті було створено секцію хмелярства, а представники Волинського хмелярського товариства входили до Ради палати. Саме з ініціативи Волинської рільничої палати на Волині діяла фахова хмелярська школа в Луцьку, де кожен охочий міг здобути освіту в галузі хмелярства [13, с. 129]. Враховуючи, що рівень агрокультури на Волині був на доволі низькому рівні, відкриття цієї школи сприяло розвитку та акумуляції новітніх технологій у галузі регіонального хмелярства.

Для покращення стану хмелярства в краї Волинська рільнича палата влаштовувала постійні з'їзди плантаторів, на яких вирішувалися найважливіші питання у галузі хмелярства. Саме така конференція, що мала на меті оздоровлення хмелярської галузі та регламентацію продукції, відбулася в Луцьку 10 травня 1935 р. [11, с. 56]. На конференції було прийнято низку важливих постанов, серед яких: 1) упровадження примусового знищення дикого хмелю; 2) утворення на Волині станції селекції хмелю; 3) для закладення нових плантацій використати хмелю лише зі спеціальних дослідних станцій; 4) регулювання закладення нових плантацій (кожен новий плантатор повинен мати свою сушарню для хмелю або мати місце для сушіння).

У зв'язку зі значними труднощами щодо збуту хмелю Хмелярське товариство в Дубні вбачало своїм відстоювати права плантаторів у державних питаннях та захищати їхні інтереси у міжнародних справах. З огляду на те, що минулорічний запас хмелю міг стати причиною спаду цін, хмелярі мали усвідомити нагальну потребу його знищення. Розглядалися також питання кредитів для плантаторів та заставних кредитів для фірм, що торгують хмелем [5, с. 9].

На цій конференції було створено спеціальну комісію з представників Рільничої палати та Волинського товариства хмелярів. Члени комісії на зборах 1 червня 1935 р. в Дубні виробили ключові завдання для Волинського хмелярського товариства та ініціювали низку розпоряджень для плантаторів Волині. Комісія закликала усіх плантаторів об'єднуватись у хмелярські спілки, які мали стати найменшими структурно-організаційними одиницями хмелярів-плантаторів. Ці спілки мали складатися з декількох місцевих плантаторів. Створення таких спілок спричинило те, що Волинське хмелярське товариство отримало характер галузевої організації [12, с. 50]. Саме на території таких спілок Волинська рільнича палата та Волинське хмелярське товариство влаштовували постійні конкурси і фахові курси для покращення якості знань та вмінь хмелярів. На цих спілках проводилися лекційні та практичні заняття для підвищення рівня агрокультури плантаторів. У Рівненському повіті нараховувалося три таких спілки – у Квасиліві, Глинську та Грушвиці. Серед основних занять, які проходили у спілках, був конкурс з вирощування хмелю у Глинську. Після проведення цього змагання було відмічено, що 100 конкурсних кущів хмелю дали кращий результат, ніж 100 звичайних кущів, які не оброблялися за тогочасними новітніми технологіями. Після зважування хмелю конкурсна плантація показала, що з 1 га можна зібрати хмелю на 3,5 ц більше, ніж зі звичайних плантацій. Такий же конкурс було проведено у Квасиліві, але він показав гірший результат через сильну атаку шкідників на дослідні плантації. Було проведено сім подібних конкурсів у чотирьох різних місцевостях [12, с. 50]. Також у приміщенні Волинського хмелярського товариства постійно влаштовували лекції про боротьбу зі шкідниками та покази нових селекційних сортів хмелю. Усім членам товариства надавали постійні знижки на засоби для боротьби зі шкідниками. Улітку 1936 р. в показових виступах по вирощуванню хмелю взяли участь 198 плантаторів, які входили до 11 хмелярських спілок.

Для того щоб хмелярі володіли інформацією про ринкові ціни на хміль та мали можливість протидіяти спекуляції, передусім унаслідок того, що погодні умови (літня посуха, яка призвела до появи багатьох шкідників, вітри і дощі під час сезону збирання) стали причиною зменшення урожайності та якості вирощеного хмелю, Волинське хмелярське товариство заснувало Комісію нотування цін на хміль. До складу комісії входили інспектор хмелярства, два представники від торговців хмелем та їх заступники. Головна мета полягала у врегулюванні цін на хмелярському ринку. Для опрацювання тижневого хмелярського звіту про ціни на місцевих і закордонних ринках комісія збиралася щопонеділка о 17-й годині у приміщенні Волинського хмелярського товариства в Дубні. Свої висновки та поради щодо цін на хміль комісія розсилала хмелярським організаціям, зацікавленим особам та плантаторам, які входили до складу товариства, для того щоб усі хмелярі знали реальну ціну на цю культуру й не були ошукані спекулянтами.

Станом на 1 вересня 1936 р. рівень цін на хміль був таким: хміль доброго та відбірного гатунку коштував 90–130 злотих, середньої якості – 60–90, гіршої якості – 40–60 злотих. Слід зазначити, що існував попит лише на якісні сорти хмелю. При співпраці з Волинською рільничою палатою усі звіти публікували в таких місцевих газетах, як «Скиба», «Рільник», «Wołyń», «Zycie Wołyńia». Свої висновки та ціни комісія розсилала також і за кордон, унеможливаючи неправдиве подання цін на міжнародному ринку [4, с. 237].

Ще одним напрямом діяльності Волинського хмелярського товариства стало видання друкованих брошур в галузі хмелярства. Наприклад, із членських внесків, які у 1936 р. склали 3 тис. злотих, Товариство хмелярів видало брошуру «Як отримати хороший хміль», автором якої був С. Лукомський – інспектор хмелярства на Волині. У виданні подано детальні поради та пропозиції для покращення стану плантацій [11, с. 108]. Загалом лише з Рівненського повіту до складу Волинського хмелярського товариства в Дубні входив 221 плантатор.

За даними статистики 1938 р., на території Волинського воєводства переважали дрібні хмільники, площа яких рідко перевищувала 50 га. Загальна площа хмільників Волині збільшилася і становила 2,1 тис. га, з яких 1,9 тис. га становили хмелярські господарства до 50 га [10, с. 76].

Висновок. Отже, на Західній Волині у міжвоєнний період відбулося відродження такої галузі сільського господарства, як хмелярство. В краї активно функціонували такі організації: Волинська рільнича палата, Волинське хмелярське товариство, Хмелярський банк, кооператив «Волинський хміль». Функціонування цих організацій дало змогу вивести волинський хміль на міжнародний ринок як високоякісну продукцію. Волинський хміль успішно продавали до Англії, США, Франції, Бельгії та скандинавських країн. На розвиток господарського життя регіону та хмелярства загалом негативно впливав брак кваліфікованих працівників. Низький рівень агрокультури не давав змоги плантаторам використати багатство родючих українських земель та піднятися на вищий щабель добробуту. На більшості плантацій домінували застарілі методи обробітку та вирощування хмелю. Саме для боротьби з цими явищами Волинська рільнича палата та Волинське хмелярське товариство ініціювали відкриття в Луцьку хмелярської школи та проведення постійних лекцій серед плантаторів. Просвітніми акціями стало проведення конкурсів між плантаціями та наочні приклади боротьби зі шкідниками. Загалом Волинське воєводство домінувало в галузі хмелярства на теренах Другої Речі Посполитої як за кількістю плантацій, так і за організаціями для збуту хмелю.

Джерела та література

1. Банк Хмелярський // Дзвін . – 1926. – 10 жовт. – С. 5.
2. Велика хмелярня в Дубні // Рільник . – 1935. – 22 верес. – С. 7.
3. Волинський Банк хмелярський // Рільник . – 1935. – 10 жовт. – С. 8.

4. Діяльність Волинського товариства хмелярського в Дубно // Рільник. – 1936. – № 17. – С. 237.
5. З Волинського Товариства Хмелярського в Дубні // Рільник. – 1935. – 25 лип. – С. 9.
6. Наше хмільництво на дорозі до ліпшого // Волинський господар. – 1930. – 15 січ. – С. 8–9.
7. Ceny Chmielu // Komunikat gospodarczy Wołyńskiej Izby Rolniczej. – 1934. – № 10. – S. 10.
8. Chmiel // Komunikat gospodarczy Wołyńskiej Izby Rolniczej. – 1936. – 27 marca. – S. 13.
9. Chmielarstwo na Wołyniu // Zycie Wołyńia. – 1924. – № 29. – S. 9.
10. Mały rocznik statystyczny 1938 r. – Warszawa, 1938. – S. 76.
11. Sprawozdanie Wołyńskiej Izby Rolniczej za rok 1935/1936. – Luck, 1936. – S. 56, 108.
12. Sprawozdanie z działalności Powiatowego związku samorządowego w Rownem za rok 1935/36. – Luck, 1936. – S. 50.
13. Województwo Wołyńskie w świetle liczb i faktów / pod red. S. Witkowskiego. – Luck, 1929. – 129 s.
14. Wołyński chmielnia «Targach Wschodnich» // Zycie Wołyńia. – 1924. – 7 września. – S. 7.
15. Wołyńskie Towarzystwo Cmeilarskie // Wołyń. – 1933. – 26 marca. – S. 5.
16. Zarys stosunków rolniczo-ekonomicznych na Wołyńia // Zycie Wołyńia. – 1924. – 24 sierpnia. – S. 14.

УДК: 94:615. 12 (477.81/.82) «1921/ 1939»

Н. Переходько

АПТЕЧНА МЕРЕЖА У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ (1921–1939 РР.): ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті проаналізовано організаційну структуру аптечної мережі на теренах Волинського воєводства у міжвоєнний період. Показано розширення сітки аптек та аптечних складів, а також встановлення державного контролю за їх діяльністю. Висвітлено основні засади аптечного статуту та обґрунтовано статутні вимоги професійної спілки фармацевтів Польщі. З'ясовано окремі аспекти роботи фармацевтичної спілки у Волинському воєводстві. Визначено кількісний склад фармацевтичних працівників і аптек на території регіону.

Ключові слова: Волинське воєводство, Польща, аптека, аптечний склад, фармацевт, Аптечна палата, аптечний статут, професійна спілка фармацевтів.

In the article the organizational structure of the pharmacy network on the territory of Volyn province during the interwar period were analyzed. The expanding of pharmacies network and pharmacy warehouses and also the state control over their activities were showed. The basic principles of pharmacy statute were highlighted and the statutory requirements of the pharmacists trade union in Poland were argued. Some aspects of pharmacists trade union in Volyn province were defined. The quantity of pharmacy workers and the pharmacies in the territory of the region was determined.

Keywords: Volyn province, Poland, pharmacy, pharmacy warehouse, pharmacist, Pharmacy Chamber, pharmacy statute, pharmacists trade union.

Постановка проблеми та її значення. У системі охорони здоров'я населення чільне місце відведене лікарю, який надає фахові медичні консультації і послуги населенню. Водночас якість лікування прямо пов'язана з розвитком аптечної справи та її доступністю для хворих. У міжвоєнний період у Польщі налагоджується робота фармацевтичної галузі та організовується аптечна мережа, яка забезпечувала населення медичними препаратами. Завдяки налагодженню роботи аптек та аптечних складів після воєнної розрухи вдалося розв'язати низку проблем медичного забезпечення, знизити поріг небезпечних інфекційних хвороб та сприяти покращенню санітарної культури мешканців Західної Волині.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Комплексних наукових досліджень з історії розвитку аптечної справи у Волинському воєводстві наразі немає. Окремі відомості щодо наявності аптек і фармацевтів в Острозі вдалося виявити у працях краєзнавця Острожчини Р. Шпізеля. З огляду на те, що ця проблема недостатньо вивчена істориками, наше дослідження базувалося на вивченні фондів Державного архіву Волинської області, Державного архіву Рівненської області, а також польських і українських видань міжвоєнного періоду.

Мета статті – проаналізувати організаційну структуру аптечної мережі та її функціонування у Волинському воєводстві в міжвоєнний період і з'ясувати її роль у поліпшенні медикаментозної допомоги населенню.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У міжвоєнний період великою загрозою для життя та здоров'я населення були хвороби й епідемії, а санітарний стан у містах і селах сприяв зростанню інфекційних хвороб, які набували розміру епідемії. Для подолання цих небезпек потрібно було швидкими темпами організувати систему охорони здоров'я. Водночас важливою ланкою роботи у цій сфері залишалось забезпечення населення необхідними медичними препаратами. У Волинському воєводстві, відповідно до польського законодавчого поля, налагоджується аптечна справа, яка розвивалася переважно на приватній основі, що диктувало високі ціни на медичні засоби.

У травні 1921 р. у воєводському центрі – Луцьку – існувало три приватні аптеки та вісім аптечних складів, які називалися дрогерії (магазини санітарії і гігієни). На території Луцького повіту діяли такі аптеки й аптечні склади: у Торчині – 1, Чарукові – 2, Рожищі – 4, Колках – 2. Загалом у повіті нараховувалося 20 аптечних закладів [2, арк. 3].

Міністерство громадського здоров'я і соціального забезпечення для контролю над створенням аптек і їх діяльністю створювало базу даних. Для цього для фармацевтів розробили спеціальну анкету, яка вміщувала низку питань, зокрема питання про освіту, місце народження, проходження практики, ким виданий диплом та його номер [1, арк. 7].

Для посилення контролю за вартістю медичних препаратів Міністерство громадського здоров'я і соціального забезпечення ухвалило рішення від 9 серпня 1922 р. про надання аптекам дозволу на регулювання цін на продаж ліків. Розпорядження про виконання цього рішення надійшло до усіх воєводств Польщі, зокрема й до Волинського воєводства. Ціни на медичні препарати могли змінюватися 1-го та 15-го числа кожного місяця за згодою усіх аптек. Про зміну цін на ліки в аптеках воєводства потрібно було повідомляти Міністерство громадського здоров'я і соціального забезпечення, при цьому обов'язково вказуючи причини встановлення нової вартості. Такі заходи посилювали контроль за самовільним встановленням аптекками нових цін, а у разі виявлення подібних порушень власників аптек притягували до судової відповідальності [3, арк. 7].

Ще одним важливим аспектом роботи в аптеках був контроль за підбором фахових кадрів. У липні 1924 р. у Волинське воєводство надійшов лист про забезпечення аптечного персоналу працівниками з фармацевтичною освітою. Прийняті на роботу в аптеку некваліфіковані працівники мали право продавати ліки тільки під контролем фахівців, яких допускали до роботи в аптеці згідно з вимогами. Фармацевтичні інспектори стежили, чи дотримуються в аптеках встановлених правил прийому на роботу. Повітові лікарі в разі виявлення випадків незаконного прийому на роботу в аптеки повідомляли про це владні інстанції [4, арк. 2]. Однак забезпечення кваліфікованими працівниками аптечних установ упродовж усього двадцятиліття було серйозною проблемою, і брак фармацевтів постійно відчувався. Приміром, в Острозі працювало лише два дипломовані спеціалісти – Аврам Шраєр (диплом 1908 р.) та Вацлав Войтовський (диплом 1895 р.) [14, с. 70].

А для того, щоб стежити за дотриманням встановлених правил і підбору персоналу, в аптеках відбувалися ревізії. Після перевірок інспектори звітували про наявність в аптеках некваліфікованих працівників, які продають ліки без нагляду фахівців. Інспектори повідомляли, що персонал без фармацевтичної освіти може лише вести бухгалтерську роботу, фасувати товар, здійснювати продаж косметичних засобів, медичного приладдя, мінеральної води, а також стежити за дотриманням чистоти та порядку в приміщенні аптеки [4, арк. 3].

Від 1 серпня 1927 р. фармацевтичним інспектором у Волинському воєводстві призначили Я. Завідського, який відразу ж проінспектував стан справ і подав доповідну записку, з якої стало відомо, що під його керівництвом проведено перевірку аптек та аптечних складів у Любомлі, Ковелі та Володимирі. Під час ревізії виявлено грубі порушення у роботі аптечних складів, якими керували нефахівці.

Інспектор зауважив, що у своїй роботі аптечні склади дотримувалися ще приписів Російської імперії 1913 р., згідно з якими їх роботою могли керували особи, що навіть не мали дозволу воєводського уряду. Склади разом із медикаментами